

O možnostiach percepcie a nevyhnutnosti tvorby

Silvia L. Čúzyová

Čúzyová, S. L.: O možnostiach percepcie a nevyhnutnosti tvorby. In: *Ostium*, roč. 16, 2020, č. 4.

Status quo

Písanie a uvažovanie o osobnostiach domácej alebo zahraničnej umeleckej scény môže mať dva základné póly. Spoznať dôležité texty od „mienkotvorných“ teoretikov, historikov umenia, filozofov, sociológov, kurátorov alebo umelcov, ktoré obsahujú zásadné objavy a formulácie, prekvapivé kontexty, obratnú argumentáciu a sofistickovanú lexiku, je nepochybne obohacujúca a inšpirujúca skúsenosť. Pod faktickou a interpretačnou váhou týchto textov však môže dôjsť k určitej autorskej „paralýze“ (aspoň v mojom prípade). Vynájsť v takom prípade vlastný uhol pohľadu sa javí ako úloha neľahká, prekvapivo však možná, najmä ak si uvedomíme, že to základné o tom-ktorom umelcovi už bolo pravdepodobne povedané a napísané. Tým sa otvára oslobodzujúca možnosť myslieť inak, nie nevyhnutne a nasilu po novom, ale predsa po svojom – prepojiť dielo a zážitok z neho s individuálnym kontextom. „Povedz svoj vlastný príbeh. Vyhn sa zotrúvaniu v zabehnutých vzoroch, nechceš byť predsa zmenšenina nejakého veľkolepého štýlu alebo idey. Je oveľa lepšie sa niekedy stratiť, než nikdy nezablúdiť,“^[1] potvrdzuje Jerry Saltz, držiteľ Pulitzerovej ceny za kritiku umenia. Druhá jesenná vlna covid-epidémie a s ňou spojený krízový stav, obmedzenie mobility až po následný lockdown priniesli do života recenzenta umenia ďalšie nečakané výzvy roku 2020. S už rezervovanými miestami pre texty v nemnohých našich časopisoch reflektujúcich umenie a s blížiacimi sa deadlineami nastal problém, o čom vlastne písať. Čo bolo naplánované, nebolo možné vidieť. Znamená to azda vzácny publikačný priestor vrátiť a vzdať to? Nie. Bola to výzva prekročiť pomyselné hranice (tak ako to robia kolegovia umelci) a následne ustáť nápad písať o výstavách, ktoré sme nevideli. Je však nerozumné pokúšať sa v takomto prípade sprostredkovať čitateľovi zážitok z výstavnej koncepcie alebo z umeleckých diel v konkrétnom priestore, a preto je nevyhnutné sústrediť sa na iné aspekty prítomnej tvorby.

„Od chvíle, keď je nové dielo hotové, je jeho autor od neho oddelený a na výmenu prichádza divák, ktorý sa stáva účastníkom diela a svojím spôsobom ho prerába a dokončuje.“^[2] Aj recenzent je len špecifickým typom diváka. V metarovine jeho práce však väčšinou beží úvaha o možnostiach a nástrahách dekódovania a verbalizácie vizuálneho materiálu, pretože vytvoriť obraz znamená vytvoriť úplne novú prítomnosť. „Slová nemôžu znovu-vytvárať, ale môžu sa spojiť s pamäťou a citmi a pôsobiť v rámci obrazotvornosti rovnakou silou,“ hovorí Jerry Saltz vo svojej najnovšej knihe. Saltz patrí k najväčším dobrodruhom kunsthistórie, ktorí sa (primerane zodpovedne a opatrne) pokúšajú odpovedať aj na fundamentálnu otázku – ako vzniká umenie? „Umenie nám umožňuje priblížiť sa k zážitkom a stavom, ktoré patria k tým hlboko ľudským, dôležitým a príjemným, ale niekedy aj veľmi zvláštnym, najmä keď sa dostaví tá vzrušujúca dezorientácia a moment údivu: Čo to je? Kde sa to vzalo?“^[3] „Všetci si vyberáme svoje štýly, materiály, nástroje, spôsoby umeleckej práce, významy a tak ďalej, ale výsledná práca a dielo, ktoré vznikne, nie je len výsledkom vedomej voľby. Osobne nikdy úplne neviem, čo idem písať, až kým to nenapíšem, a potom si zas nie som istý, odkiaľ to prišlo. Toto je tá *inakosť* (otherness) umenia.“^[4] „Sondujeme, hľadáme idey, aj keď presne nevieme, čo chceme a dufame nájsť. Ale možné je čokoľvek! Preto neprestaňte hádzať svoje siete do týchto

základných vôd. Hodte ich tam a zas ich vytiahnite von – aj keď sú práve prázdne, tak tá horúčkovitá energia, tá naliehavá potreba stále hľadať, nám pomôže zostať otvorení a byť vnímaví na nové metafory, materiály a významy.“[5] „Imaginácia nie je stav, je to spôsob ľudskej existencie.“[6]

Pre nasledujúce uvažovanie som si vybrala dve znamenité výstavy: *Dvojná vazba*, fotografa Ivana Pinkavu v Olomouci a výstavu maliara Josefa Bolfa v Českých Budějoviciach s názvom *Některé (ne všechny) budoucnosti*. Obidve som plánovala vidieť, ale nebolo to v závere roka 2020 možné. Písať o nich bez návštevy nie je úplný úlet, pretože v lete (v rámci oka cyklónu koronakrízy) sa mi podarilo vycestovať do Čiech a naživo vidieť inú výstavu Ivana Pinkavu (*Backtracking*, 11. 6. – 23. 8. 2020 v DU ČB) a v závere 2019 som absolvovala výstavu aj komentovanú prehliadku Josefa Bolfa v pražskej Národní galerii (*Tušení stínu*, 20. 9. 2019 – 5. 1. 2020). V tomto texte spojila dvojicu umelcov Pinkava – Bolf len náhoda, ale v minulosti spolu vystavovali a priateľsky konfrontovali svoje originálne poetiky.[7] Nebudeme sa tu venovať odvekej rivalite medzi malbou a fotografiou, sporom o kompetencie ani podobám vzájomnej inšpirácie a nebude nás zaujímať ani komparácii autorov alebo ich diel, i keď by bolo určite zaujímavé popremýšľať o možných spojniciach, akými sú napríklad práca so špecifickou obrazovou atmosférou a priestorom alebo intenzívny výskum v rámci vlastnej tvorby.

Ivan Pinkava

Výstava českého fotografa s medzinárodným renomé Ivana Pinkavu, s názvom: *Dvojná vazba*, bola vo veľkorysých výstavných priestoroch olomouckej kultúrnej platformy Telegraph otvorená od 24. 9. 2020.[8] Pinkava je na scéne pojmom, čo je vidieť na prvý aj každý ďalší pohľad. Popredný autor koncipuje svoje výstavy vždy pre konkrétne priestory a doťahuje ich do najmenších detailov. V Olomouci pripravil s kurátorom Janom Dotřelom prehliadku starších i novších – figurálnych, nefigurálnych, čiernobielych aj farebných fotografií, z ktorých viaceré boli vystavené prvýkrát. Návštevnosť bola od začiatku veľká, aj keď „nemožno povedať, že by boli Pinkavove obrazy divácky ľahko prístupné“.[9] Neskôr, počas karanténnej uzávierky, bola pre online záujemcov uverejnená aj pôsobivá 3D vizualizácia[10] a vyšiel malý skvostný katalóg. (Publikácie k Pinkavovej tvorbe sú vždy bibliofilským sviatkom a získal za ne viacero ocenení.) Názov výstavy *Dvojná vazba* „vypovedá o jej základnej koncepcii, ktorá je postavená na princípe „dvojakosti a podvojnosti.“ Je možné ho interpretovať rôzne, „pretože druhov duálneho vzťahovania sa môže byť mnoho, či už ide o koreláciu, vymedzenie, kontrast, rovnosť alebo multiplikáciu“, uvádza kurátor výstavy: „Interpretácia a čítanie Pinkavových fotografií je vždy duálna.“[11] Umelec tu „vedome proti sebe v dvoch líniách stavia výrazne staršie práce so súčasnými“ a podľa vlastných slov dúfa vo vznik dialógov a vzťahov medzi dielami, ktoré to povýšia niekam inam, k novému významu. Pinkava v rámci rôznorodosti postmoderných a súčasných fotografických prístupov vedome pracuje s istým konzervativizmom. Experimenty v jeho podaní sú sofistikované a pomerne nenápadné. Prvou z výrazných inovácií v tvorbe fotografa „ľudského tela a telesnosti“ boli obrazy „obyčajných vecí“ – nefigurálne kompozície a redukované atmosférické zátišia. Tie sú tiež variáciami na tradičné Pinkavove témy: „kategórie a obsahy, ktoré nachádzame pri samotných koreňoch západnej civilizácie. To, ako im rozumieme a prijímame rôzne podoby, akými sa odtláčajú do našej duchovnej a materiálnej existencie, preňho predstavuje mentálne rozhranie, cez ktoré je možné preniknúť do priestorov, v ktorých sa utvára naše vedomie.“[12] Ďalšou novinkou bola kultivovaná a subtilne farebná fotografia, ktorá sa prirodzene napojila na staršiu líniu pôvodne len čiernobielych kompozícií. Tretím zaujímavým autorským pokusom je aktuálne časopriestorové aj tematické konfrontovanie jednotlivých fotografií. Všetko spolu paralelne koexistuje a vyzýva k diváckej interakcii aj v rámci olomouckej výstavy.

Tvorba Ivana Pinkavu sa rozvinula na pôde ateliérovej ‚režirovanej‘ fotografie a inscenačnej práce s nahým ľudským telom. V literatúre sa tento prístup označuje aj ako inscenovaná fotografia. Jeho práca sa však nespája s generačne paralelnou skupinou fotografov, ktorí sú dnes zaknihovaní v rámci

tohto termínu aj pod názvom Nová slovenská vlna. Pinkava je solitér. Ak by sme ho chceli niekam neopatrne zaradiť, tak asi do tradície fotografickej práce s dôrazom na prostú krásu tela zvýraznenú dômyselnou prácou so svetlom, azda teda niekam ku klasikovi českého aktu Františkovi Drtikolovi. Výrazovo aj významovo silné fotografie vznikajú prostredníctvom precíznej štylizácie a až scénografickej kompozičnej výstavby. Výsledkom sú krásne obrazy v technicky dokonalej realizácii. Reminiscencie na históriu nie sú náhodné, naopak, autor vedome čerpá a intelektuálne sa pohráva s mnohovrstevnou kultúrnou pamäťou západných dejín umenia. K niektorým témam sa opakovane vracia vo figuratívnej aj nefiguratívnej verzii (napríklad sv. Šebastián). Zdanlivo univerzálne alebo historicky dané témy však v Pinkavovej realizácii neodkazujú jednoznačne na pôvodný význam (napríklad pri svätcoch na obeť, pokoru, odovzdanosť bohu). Je to špecificky symbolický svet – otvorený medzi kódom a zobrazením. „Zmiňujete-li symboliku, ano, lze ji v mé práci nacházet, ale spíše v rovině reinterpretací a posunů směrem k jejich původním významům, nebo někdy v rovině lehké ironie směrem k jejich současné vyprázdňenosti. Určitě v tomto pohledu nejsem nějaký symbolistní autor. Přesto mne zajímají určité momenty, situace a materiály, které mohou být nositeli jakýchsi současných symbolů, dobou neověřených archetypů dneška. A to nejde bez kulturní vizuální i obsahové zkušenosti s klasickými archetypy a symboly. Proto je rád občas spíše připomínám a nějak se k nim odkazy, narážkami či asociacemi vztahuji, aniž by právě ony byly tím hlavním námětem vzniklé fotografie. To do jisté míry platí i k mým odkazům na dějiny umění, s nimiž zacházím libovolně, eklekticky a často to jsou možná sdělení a pomůcky pouze pro mne a není nezbytné je umět vždy klíčovat a interpretovat. Kde bych tuto interpretaci rád viděl, tam to dávám i nějak najevo, například i názvem díla.“[\[13\]](#)

Svet Pinkavových záberov je dokonale kontrolovaný a fiktívny, ale zároveň konkrétny a zmyslový. V rámci zobrazenia individuálnych ľudských tiel je tu prítomná istá dvojjedinnosť. Sú to fotografické obrazy tela ako korpusu – vznešeného a prostého, ale aj tela ako zmyselného artefaktu (v michelangelovsko-carravagiovskom duchu). V tejto jedinečnej estetike ma fascinujú najmä mužské obrazy, ich viac či menej skrytá príťažlivosť. Starostlivo vybrané špecifické typy reprezentatívnej krásy, alebo trochu nenápadnejší, ale stále pôsobivý a dôstojný „ecce homo“, vykreslený aj so svojimi „atribučnými“ detailmi a nedokonalosťami. Muž je tu nadčasová, respektíve, nečasová bytosť. Adam, s láskou stvorený. (Ženy sú v Pinkavovej tvorbe ojedinelé a často spodobované ako stelesnenie memento mori, ako vizuálna metafora pomínutelnosti, ktorá je v neúprosnom chirurgickom svetle bez idealizácie, vzdialená vznešeným, ale aj neživotným ženským hrdinkám, ktoré poznáme z dejín umenia. Sú to reálne pozemské Evy.) Človek je v Pinkavovej umeleckej vízii pravdivo sám sebou (nielen vo svojej nahote), ale na druhej strane zotráva v určenej (a v tomto prípade len obrazovej, a nie životnej) role.

Josef Bolf

Výstava *Některé (ne všechny) budoucnosti* skvelého českého maliara Josefa Bolfa v Dome umění a architektury v Českých Budějovicích nemala v koncovke príliš šťastie. Nainštalovaná a hotová bola už na pôvodný termín otvorenia (15. 10.), pripravená aj na sprístupnenie v obmedzených karanténnych podmienkach, nakoniec sa nestihla otvoriť a pre zlú epidemiologickú situáciu čakala na svojich divákov až do 3. 12.[\[14\]](#) Názvy Bolfových výstav bývajú tajomným a poetickým súslivím, ktoré je odkazom na určitú literárnu inšpiráciu či fascináciu autora (názov tej budějovickej sa viaže na J. L. Borgesa). Bolf vystavuje v legendárnej juhočeskej galérii už druhýkrát, čo je v tejto inštitúcii výnimočné a potvrdzuje to, že ide o mimoriadne silnú osobnú aj umeleckú výpoveď. Prvou vystavenou bola v roku 1998 jeho diplomová práca, „obsahující intuitivnu abstrakciu i figurálne diela (ovplyvnené komiksami a pop-kultúrou)“.[\[15\]](#) Tohtoročná výstava predstavuje v zásade len nové diela, čím reprezentuje súčasného Josefa Bolfa – uznávaného, sebavedomého a „ukotveného“ umelca strednej generácie, ktorého tvorba je príjemne zrelá a zároveň stále fantasticky znepokojivá. V medzičase sa maliar stal vyhľadávaným a absolvoval mnoho výstav v prestížnych domácich inštitúciách, aj v zahraničí. Malba je jeho dominantným médiom, zaoberá sa však oveľa širším

spektrum výtvarných polôh: kresbou, grafikou, kolážami, a tiež tvorbou animovaných a bábkových filmov. Všetko disponuje charakteristickou štylizáciou a obrazovou atmosférou s „temnejšou poetikou“. Maliarsky rukopis Josefa Bolfa sa stal divácky „dôverne známym a rozpoznateľným“ a „staré dobré pocity“^[16] jeho obrazov, vykresľujúcich v zmesi reálií a fikcie „odvrátenú stranu bytia“, sú veľmi obľúbené. Je to sympatické, ale popri tom je potrebné aspoň zauvažovať, nakoľko je táto tvorba prameniaca v osobnom naratíve a dispozíciách umelca skúsenosťou, ktorú môžeme spoznať alebo zdieľať. Podľa už ustálenej „kunsthistorickej legendy“ postavenej na určitých faktoch, bolo pre Bolfa formujúcim zážitkom jeho detstvo a dospievanie na pražskom sídlisku Jižní město. Postavy jeho obrazov sú osamelé, melancholické a trpiace - „príčinou i dôsledkom tejto úzkosti môže byť ich príslušnosť k rozvrátenému prostrediu mesta. Sú to emotívne zafarbené výpovede o bolestnej, až psychoticky vnímanej ľudskej existencii“.^[17] Fiktívne námety boli zasadené do prostredia bežného života, krajiny a architektúry, v ktorej sa denne pohybujeme. V obrazoch z posledných rokov však maliar figúru zaplieta do geometricko-organického tvaroslovía, a človek sa tu pôsobivo prelína so svojím mestom do zmesi takmer abstraktných tvarov a rastrov.

„Bolfov umelecký vývoj charakterizuje pozvoľné rozvíjanie a premieňanie. Nesprevádzajú ho nečakané prudké zvraty. V nových obrazoch preto vidíme jeho typickú techniku vyškrabávania motívov cez vrstvu čierneho náteru, ktorá však, viac než tomu bolo predtým, odhaľuje pestré farebné vrstvy podmalby,“ píše v sprievodnom texte kurátor budějovickej výstavy Jiří Ptáček.^[18] Maliar sa k technike, ktorú povýšil na pozoruhodný vyjadrovací prostriedok, opätovne vrátil po asi desiatich rokoch, keď ju, podľa vlastných slov, ignoroval alebo využíval nejako inak. Nejde len o návrat, ale o „moment zvláštnej syntézy“, keď sa táto vývojovo staršia línia prepojila s postupne nadobudnutou maliarskou skúsenosťou. „Ty podmalby vznikajú vlastne ako abstraktné plochy, nemám predtým, než začnu, úplne jasnú predstavu, jak to bude vypadat. Spíš než cokoliv jiného, jde o nějaké malířské gesto, ta práce s barvou je intuitivní a prostě mě baví. Nesnažím se nic moc si formulovat spíš se nechat tou malbou někam táhnout. Pak při práci na další vrstvě se nějak, ale ne moc a ne přesně snažím vzpomenout si na to, kde co bylo a z toho nějak vycházet, ale také nedodržuji moc žádná pravidla... spíš mne zajímá, když se ty gesta nebo povrchy (ten abstraktní a ten s kresbou a texturou) nějak sejdou. Také mě zajímá, jak pracujeme s pamětí, jak funguje, nové práce vlastně působí jinak z dálky a jinak z blízka... takže není možné najít ideální místo, odkud by bylo možné nějak ‚nerušeně‘ vnímat celý obraz, ta nejistota a nejasnost je, myslím, důležitá.“^[19] Obrazová informácia už nie je jednoduchá a jasne uchopiteľná. Miesta, do ktorých bolo dianie v minulosti situované, sa rozpadli - priestory sa prepadávajú do seba, objekty sú priestorovo aj zrkadlovo obrátené a krajina už nie len stafážou, ale často hlavným motívom. „Veci“ na obrazoch nie sú „predvádzané pohľadu“, ale obklopujú ho a ponúkajú divákovi možnosť do tohto vesmíru vstúpiť. Aj literárna linka alebo autorské rozprávanie je „rozvoľnené“, umelec sa snaží nebyť naratívny a necháva slobodu interpretácie na divákoch. Ponúka im síce nejaké možnosti, ale uchopenie celku necháva na nich. Maliar rozohráva rôzne hry s realitou a vnímaním, skúma, akým spôsobom vedomie funguje a zároveň ho samého „nedefinovateľným spôsobom priťahuje tá zmes vecí, z ktorých vo výsledku niečo vzniká“.

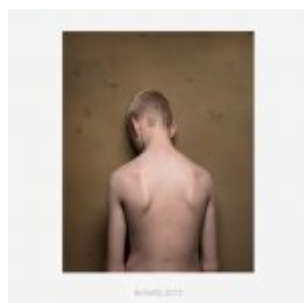
Bolfova aktuálna imaginácia je zrelá a odláhčená. Uvoľnenie tlakov podvedomia dalo väčší priestor jeho výnimočným maliarskym kvalitám. Diela sa dostávajú na hranicu abstrakcie a svojím spôsobom vzniká špecifická podoba intuitívnej malby. „Pro mně bylo vždy nějak důležité dostávat se při práci někam jinam, než kam jsem si myslel, že původně směřuji. Asi je možné, že to tam bylo vždy, ta ‚intuitivní abstrakce‘, nějaká fascinace barvami, gestem, procesem malby, a když jsme zmínili tu diplomku, bylo to sice nějak jinde, ale linka už tam asi byla, možná i v těch ‚nejtemnějších‘ a ‚depressivních naratívech‘ tam byl fascinace materiálem, barvami, malbou, tím fyzickým aktem narušování nějak definované plochy. Teď se vše zase rozpadá do mnohosti a nejednoznačnosti. To, že nevím, jak to má být, mi přijde úlevné.“^[20]

P o z n á m k y

- [1] Saltz, Jerry: *How to be an Artist*. Riverhead Books, New York, s. 17. Preklad: S. Č.
- [2] Tamže, s. xi (úvod).
- [3] Tamže, s. xiii (úvod).
- [4] Tamže, s. 8.
- [5] Tamže, s. 14.
- [6] Saltz cituje Williama Blakea (Saltz, Jerry: *How to be an Artist*. Riverhead Books, New York, s. 5).
- [7] Výstava: *Ještě místo - pustá zem*. Kurátor: Petr Vaňous, Západočeská galerie v Plzni, 2010.
- [8] Výstava bola opätovne sprístupnená 3. 12. 2020 a predĺžená do 14. 2. 2021. Paradoxné a odvážne je, že napriek ďalšej povinnej karanténnej uzávierke od 17. 12. odmietol galerista R. Runták výstavu zatvoriť a je tak naďalej otvorená.
- [9] Z textu Jiřího Pátka k výstave Ivana Pinkavu vo Fait Gallery Brno, 2014.
- [10] Materiály k výstave: <https://www.youtube.com/watch?v=yE2zjlLocEg>
<https://www.youtube.com/watch?v=Uh3stOpcn14>.
- [11] Tlačová správa aj vizualizácia dostupné na: <https://telegraph.cz/dvojna-vazba>.
- [12] Z textu Jiřího Pátka k výstave Ivana Pinkavu vo Fait Gallery Brno, 2014.
- [13] Z nepublikovaného rozhovoru s Ivanom Pinkavom, november 2020.
- [14] Galérie boli v ČR pre Covid 19 opätovne zatvorené už 17. 12. 2020, Bolfovu výstavu nebolo možné už predĺžiť takže k tomuto termínu skončila.
- [15] Josef Bolf. *Novos Bichos*. 22. 10. – 22. 11. 1998, kurátor: Michal Škoda, IN: Dům umění České Budějovice 2013 – 1998, 2014. s. 303.
- [16] Ako odznelo v rozhovore pre Český rozhlas Vltava, dostupné na: <https://vltava.rozhlas.cz/josef-bolf-neprijemne-momenty-dokazou-cloveku-napovedet-ze-je-cas-zacit-zit-8080853> Preklad: SČ.
- [17] Z neautorizovaného hesla Josef Bolf na: https://cs.wikipedia.org/wiki/Josef_Bolf Preklad: SČ.
- [18] Tlačová správa k dispozícii na: <https://dumumenicb.cz/vystava/josefbolf/> Preklad: SČ.
- [19] Z nepublikovaného rozhovoru s Josefom Bolfom, november 2020.
- [20] Tamže.

Mgr. Silvia L. Čúzyová, PhD.
Katedra pedagogiky výtvarného umenia
Pedagogická fakulta TU v Trnave
Priemyselná 4
918 43 Trnava
e-mail: silvia.cuzyova@gmail.com

Foto: archív autorov

Monolith 2016

Process 2017 (detail) 2016

Collaboration of fragments

